

Berlin War Cemetery (Heerstrasse 15, 14055 Berlin)

Na cmentarzu spoczywa ponad 3500 poddanych Korony Brytyjskiej z okresu II wojny światowej. To w 80% lotnicy, którzy zginęli w czasie wykonywania lotów bojowych na Berlin i inne miasta wschodnich Niemiec. Ponadto znajduje się tam także przeszło 250 grobów wojennych żołnierzy z brytyjskich sił okupacyjnych lub członków ich rodzin.

Wśród poległych żołnierzy jest pochowanych pięciu polskich lotników:
kpr. Czesław Rajpold (16.01.1919-26.08.1943) – grób: kw. 5 rząd J, nr 36;
kpr. Józef Skonieczny (4.02.1905-6.02.1943) – grób: kw. 8 rząd J nr 34;

oraz leżący we wspólnej mogile kw. 4, rząd J, nr 15-17:

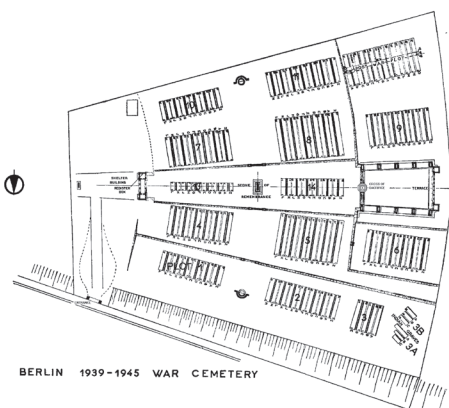
ppor. Franciszek Matuszewski (ur. 23.01.1918),
kpr. Mikołaj Piotrowski (ur. 6.05.1916),

kpr. Antoni Smockiewicz (ur. 29.03.1922)

Ci zginęli podczas wykonywania lotu bojowego w dniu 16.01.1945 r. Ich samolot rozbił się w Kleinfurra ok. 10 km na pd.-zach. od centrum Nordhausen.

Kpr. Antoni Smockiewicz

Inne cmentarze w Berlinie, na których znajdują się liczne groby wojenne Polek i Polaków:

Friedhof Pankow XII

(Pankow, Schwanebecker Chaussee 50, 13125 Berlin)

Kwatery 1 i 3 (w pobliżu wejścia, po lewej stronie głównej alei). Na tym cmentarzu jest pochowanych ponad 140 polskich obywateli.

Friedhof In den Kisseln

(Spandau, Pionierstraße 82, 13589 Berlin)

Głównie kwatera 143. Zostało zidentyfikowanych 75 polskich grobów.

Tempelhofer Parkfriedhof

(Tempelhof, Gottlieb-Dunkel-Straße 26-27, 12099 Berlin)

W kwaterze grobów wojennych, która jest usytuowana po lewej stronie od wejścia, w południowo-wschodnim narożniku znajduje się około 60 polskich grobów

St. Thomas-Kirchhof

(Neukölln, Hermanstraße 179/185, 12049 Berlin)

Kwatera nr 9 z grobami wojennymi, a wśród nich około 40 mogił polskich.

Zachęcamy do własnych poszukiwań. Wiele cennych informacji na temat grobów w Berlinie i w innych częściach Niemiec można znaleźć na stronie: Polskie miejsca pamięci i groby wojenne w Niemczech (projekt realizowany przez Fundację „Polsko-Niemieckie Pojednanie” od 2017 roku) <https://www.polskiegroby.pl>

Broszura powstała z inicjatywy działacza polonijnego Jana Wardeckiego.

Opracowanie: Monika Saczyńska-Vercamer,
CBH PAN Berlin

Ambasada
Rzeczypospolitej Polskiej
w Berlinie

ZENTRUM FÜR HISTORISCHE FORSCHUNG BERLIN
der Polnischen Akademie der Wissenschaften
CENTRUM BADAŃ HISTORYCZNYCH
Polskiej Akademii Nauk w Berlinie

Polskie groby z okresu II wojny światowej (Berlin)

DZIEŃ ZADUSZNY

Zapalmy znicze – pamiętajmy

Ferdinand Waldmüller (1793-1865), Am Allerseelentag, olej na płótnie. 1839 (Gemäldegalerie Berlin, nr inw.: A II 933 foto. domena publiczna)

2 listopada w kościołach łacińskich jest obchodzone Wspomnienie Wszystkich Wiernych Zmarłych (łac. Commemoratio Omnium Fidelium Defunctorum), nazywane też Świętem Zmarłych, Zaduszkami, Dniem Zadusznym.

Już w VII w. Izidor z Sewilli (ok. 560-636), polecał, żeby zakonnicy odprawiali w klasztorach msze za dusze zmarłych współbraci. Pod koniec X w. Odyłon (ok. 962-1049) opat klasztoru benedyktyńskiego w Cluny (Francja) nakazał modlitwy za wszystkich wiernych zmarłych w dniu 2 listopada. Inne zakony przejęły ten zwyczaj od benedyktynów. W XII w. wprowadzili go cystersi w opactwie w Łądzie.

W 1311 r. papież Klemens V (1304-1314) wprowadził święto wspomnienia wszystkich wiernych zmarłych do kalendarza i liturgii rzymskiej. Po tym stopniowo upowszechniło się ono w całym Kościele łacińskim. Z terenów polskich najwcześniejsze wzmianki o jego obchodzeniu poza klasztorami znamy z początku XIV w. z diecezji wrocławskiej.

Obrzędy zaduszkowe mają swoją genezę także w wierzeniach przedchrześcijańskich (celtyckich, germańskich, słowiańskich), w których silne było przekonanie, że wraz ze śmiercią człowiek jedynie zmienia swą formę istnienia. W XIX w. na Kresach odprawiano obrzędy, w których przywoływano zmarłych. Stały się one inspiracją dla Mickiewiczowskich Dziadów. Z Polski centralnej znany jest zwyczaj przynoszenia pod kościoły i cmentarze jedzenia, które rozdawano żebrakom z prośbą o modlitwę za zmarłych. Podobne zwyczaje znane są też z terenu Niemiec. Jeszcze w początkach XX w. w różnych regionach Niemiec pieczono na 2 listopada specjalne chleby, które następnie dawano ubogim również z prośbą o modlitwę za zmarłych.

W polskiej tradycji bardzo ważny jest zwyczaj odwiedzania grobów bliskich, składania kwiatów i zapalania zniczy. Znicze są zapalane także na grobach zapomnianych, zbiorowych mogiłach poległych i pomordowanych, przy pomnikach i w symbolicznych miejscach pamięci, przy tablicach upamiętniających tragicznie zmarłych.

Niniejsza ulotka prezentuje wybrane cmentarze berlińskie, na których są pochowani obywatele polscy, którzy zginęli w czasie drugiej wojny światowej.

*Ci co odeszli, trwają w pamięci
tych co pozostali*

Kath. Friedhof der St. Pius und St. Hedwig (Konrad-Wolf-Straße 30-32, 13053 Berlin)

Groby ofiar z okresu II wojny światowej na katolickim cmentarzu św. Piusa i św. Jadwigi znajdują się na samym końcu nekropolii, po lewej stronie od głównej alei.

W latach 1943-1946 w pojedynczych i zbiorowych grobach pochowano ponad 2000 osób różnych narodowości, wśród których zidentyfikowano około 250 Polaków. W latach 50. XX w. ustawiono dwa głazy upamiętniające ofiary z Europy Środkowej i Wschodniej oraz z Niemiec. W początku XXI w. kwatery zagospodarowano na nowo. Groby oznaczono stelami, na których wyryto po cztery nazwiska. Osoby, których miejsca spoczynku nie udało się ustalić, zostały upamiętnione na tablicach z brązu. Wśród tych, którzy ostatnie miejsce spoczynku znaleźli na tym cmentarzu są także dzieci robotników przymusowych jak pięcioletnia Krzysia Przybylak (ur. 30.07, a zm. 27.12.1944 r., kw. 43a, rząd 8, nr 10) oraz niespełna dwu i pół letni Stefanek Matysiak (ur. 25.07.1942 r., zm. 3.02.1945 r.; kw. 43a, rząd 13, nr 10). W latach 2007-2009 był realizowany projekt szkolny „Odnaleziona przeszłość”, w którym brali udział uczniowie Manfred-von-Ardenne-Gymnasium (MAG) z dzielnicy Lichtenberg oraz Zespołu Szkół Licealnych w Głownie, rodzinnym mieście Tadeusza Łuczaka (1916-1944; kw. 01-42, rząd 3, nr 27), jednego z pochowanych na tym cmentarzu robotników przymusowych. O wojennych kwaterach oraz poszukiwaniach grobu Tadeusza Łuczaka zob. artykuł Aliny Leutner, Groby robotników przymusowych na katolickim cmentarzu św. Jadwigi, „Polak w Niemczech” nr 7-8 z 2022 roku, s. 10-14.

Marzahn Parkfriedhof (Weisenburger Weg 10, 12681 Berlin)

W czasach III Rzeszy i w okresie II wojny światowej na cmentarzu w Marzahn spoczęły tysiące ofiar: straceni więźniowie z Plötzensee, ofiary bombardowań, robotnicy przymusowi. W samym Marzahn istniało 27 obozów pracy przymusowej, w których pracowali obywatele Związku Radzieckiego, Polski, Czechosłowacji, Włoch, Belgii, Holandii i innych krajów.

W końcowej części cmentarza jest pochowanych około 1400 osób, wśród nich ponad 370 Polek i Polaków. Groby są oznaczone tabliczkami. W jednej z kwater (kw. K19) spoczywają ciała 20 kobiet, robotnic przymusowych z Łodzi, które zginęły 4.09.1943 r. podczas nalotu bombowego w budynku przy Grenzstraße 16. Na cmentarzu przy ich mogile znajduje się tablica pamiątkowa ufundowana przez Bolesława Zajczkowskiego, także byłego robotnika przymusowego z Łodzi. W początkowej części cmentarza – w kw. 3, rząd 10, nr 3 – spoczywa Błażej Stolarski (2.02.1880-21.10.1939)

(B. Stolarski jako minister w rządzie Jędrzeja Moraczewskiego, 1918/1919; foto. domena publiczna).

działacz społeczny i polityczny, członek PSL, poseł, senator i minister II Rzeczypospolitej. W 1938 r. uzyskał mandat senatora, został też wybrany jednym z marszałków izby wyższej. 2.09.1939 r. wziął udział w ostatnim posiedzeniu Sejmu II RP, a 10.09 został aresztowany w Sługocicach, w ramach akcji eksterminacji polskich przywódców i inteligencji (operacja Tannenberg). 21.10 został zastrzelony w pobliżu Groß Köris na pd.

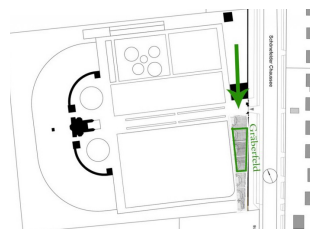
od Berlina. Stolarski zginął jako urzędujący wicemarszałek Senatu. Obie izby parlamentu zostały rozwiązane dopiero w dniu 2.11.1939 r.

Na stronie Centrum Badań Historycznych PAN w Berlinie można posłuchać podkastu na jego temat: <https://cbhist.eu/mediathek/podcasts/>

Friedhof Altglienicke (Schönefelder Chaussee 100, 12524 Berlin)

Po lewej stronie

od wejścia w kwaterze U2 są pochowane prochy ponad 1300 osób zamordowanych w latach 1940-1943 w obozach koncentracyjnych Sachsenhausen, Buchenwald, Dachau, pacjentów zabitych w zakładach w Hartheim, Bernburg, Grafeneck, Brandenburg i Hadamar, zgładzonych w więzieniu Plötzensee. W tej grupie jest także ponad 440 obywateli polskich zamordowanych w większości w KL Sachsenhausen. Wśród nich 18 katolickich księży: m.in. ks. Antoni Około-Kulak (1883-1940) wikariusz generalny diec. mohylewskiej, działacz kulturalny i oświatowy. Jako proboszcz parafii św. Kazimierza w Petersburgu założył progimnazjum polskie. Wydawał prasę w języku polskim, łotewskim i rosyjskim. W 1918 r. przybył do Polski. Współtworzył Instytut Misyjny (Lublin) kształcący księży do pracy na wschodzie. Autor katechizmu w języku rosyjskim. 30.03.1940 r. aresztowany przez Niemców i osadzony na Pawiaku (Warszawa). 2.05.1940 r. przewieziono go do obozu w Sachsenhausen, gdzie zmarł po dwóch miesiącach.

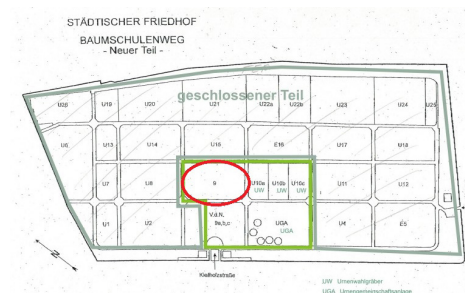

(ks. A. Około-Kulak w latach 1918-1925; foto: <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/foto/antoni-okolo-kulak>)

Obecnie obok pól grobowych znajduje się pomnik autorstwa Kathariny Struber i Klaus Grubera (odsłonięcie 27.09.2021 r.). Główną część stanowi szklana ściana, na której umieszczono imiona i nazwiska ofiar. Zostały one zapisane odręcznie przez mieszkańców Berlina, a następnie skopiowane i przeniesione na pomnik. Powstania tego miejsca było możliwe dzięki wieloletniej działalności Aliny i Klaus Leutnerów.

Baumschulenweg Friedhof (Baumschulenweg, Kieffholzstraße 221, 12437 Berlin)

W nowej części cmentarza w jego środkowej części, naprzeciwko wejścia od Kieffholzstraße, w kwaterze nr 9 znajdują się groby wojenne, w tym także prochy obywateli polskich.

W 2000 r. z inicjatywy polskiej ambasady w Berlinie umieszczono tablicę pamiątkową upamiętniającą obywateli i obywatelki II RP, których ciała spoczywają na tym cmentarzu. W kwaterze nr 9 wśród około 350 mogił robotników przymusowych, niemieckich żołnierzy i cywilów, zachowały się 53 kamienne tabliczki oznaczające polskie groby wojenne. Wśród nich jest m.in. urodzony w Trzemesznie w 1903 roku Władysław Liberkowski (kw. 9 AL, rząd 3, nr 3), który zginął 1.02.1945 r. w wyniku bombardowań. Do tej pory udało się ustalić tożsamość ponad 180 Polek i Polaków spoczywających na tym cmentarzu. Część ofiar pozostaje jednak anonimowa, jak nieznaną kobietą i dziecko (kw. 9 AL, rząd 6, nr 12)

Również w starej części cmentarza Baumschulenweg, położonej po drugiej stronie Kieffholzstraße, są groby wojenne. Spoczywają w nich głównie obywatele Niemiec, m.in. ponad 1000 osób zamordowanych w Sachsenhausen.